

PROPOSTES DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'ESTUDIS AGRARIS PER A FER UN SECTOR VITIVINÍCOLA CATALÀ RESILIENT EN ELS PRÒXIMS ANYS



Octubre 2024

PROPOSTES DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'ESTUDIS AGRARIS (ICEA) PER A FER UN SECTOR VITIVINÍCOLA CATALÀ RESILIENT EN ELS PRÒXIMS ANYS

Document generat a partir de les reflexions de la Secció de Viticultura i Enologia de la ICEA i el seminari participatiu celebrat el 5 de juny de 2024 a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans.

La Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA) és una societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). És una entitat científica, tècnica, cultural, de reflexió, d'estudi i de debat de les diferents temàtiques de l'agricultura, la ramaderia, la silvicultura i del món rural catalans. La ICEA està organitzada en diverses seccions, una de les quals és la Secció de Viticultura i Enologia, que fou creada fa més de vint-i-cinc anys. La ICEA/IEC ha publicat un important recull de treballs, d'entre els quals destaca, pel simbolisme, el llibre sobre la jornada *Vint-i-cinc anys de la Secció de Viticultura i Enologia*, celebrada el 4 de novembre de 2021, en què es recull l'àmplia activitat d'aquesta secció i en la qual destaca l'impuls als estudis sobre les varietats de cep considerades autòctones de Catalunya.

Tant la ICEA com la Secció de Viticultura i Enologia volen ser útils per al sector i per al país, tot aportant els coneixements interdisciplinaris dels socis i col·laboradors, d'una manera complementària al treball de moltes altres entitats i associacions de casa nostra. Per a l'elaboració d'aquest document, hem comptat amb les aportacions d'una vintena d'experts vitivinicultors d'arreu de Catalunya, que van participar en el seminari *Idees per a fer un sector vitivinícola català resilient en els pròxims vint-i-cinc anys*, el passat 5 de juny de 2024 a la seu de l'IEC, als quals agraïm els seus suggeriments, reflexions i aportacions concretes.

Des de la Secció de Vitivinicultura i Enologia es considera que les conclusions generades poden contribuir a aportar uns punts de referència per a proposar opcions innovadores i realistes als reptes que enfronta el sector com a via per a enfilars i desenvolupar «l'avui pensant en el demà», d'una manera conjunta i ala vegada específica per a cada explotació i tipus de vi/cava elaborats.

INTRODUCCIÓ

El sector vitivinícola ocupa una posició destacada en la composició de l'activitat econòmica. S'estima que aporta l'1,2% de la producció final agrària. L'any 2022, ocupava més de 7.750 viticultors, amb prop d'un miler d'empreses i amb un volum de negoci de 2.300 milions d'euros, dels quals un 30% es destina a l'exportació.

El vi té una gran importància dins l'economia agroindustrial catalana i és fonamental en diverses de les comarques catalanes de baixa densitat de població, essent així un element que estructura zones amb poc dinamisme. Més del 50% dels municipis de Catalunya tenen vinyes.

L'estructura del sector vitivinícola català es caracteritza per un gran volum de vins escumosos que representen dues terceres parts del total de la producció vinícola; per un important nombre de petits propietaris i arrendataris de vinyes; pel pes de quatre

grans empreses elaboradores amb una àmplia projecció en els mercats mundials; pel pes de les cooperatives, que en el cas de la producció de vi base pel cava, tenen un gran protagonisme, i per un gran nombre de petits cellers de caràcter familiar. Es tracta d'un sector en el qual conviuen realitats variades, però que bàsicament s'estructuren en dos segments diferenciats. El primer segment s'orienta a la producció de grans volums i el seu èxit ha estat aconseguir un producte de bona relació qualitat-preu que ha pogut diversificar les vendes en el mercat d'exportació. El segon segment busca la diferenciació i valorar més els seus productes, mitjançant la qualitat i la identificació amb el territori, introduint-se tant en el comerç d'exportació com en el mercat domèstic, especialment en la restauració i l'entourisme.

A partir dels anys noranta, es dona un canvi profund en el sector català. Es produeix un cert esgotament del model productiu de la segona meitat del segle XX que comporta una disminució de les vendes a doll i un augment de nous cellers embotelladors. Avui dia, a Catalunya, es compta amb un total de 850 cellers amb empreses familiars, mitjanes i grans, que configuren una àmplia gamma de situacions diferents, però amb força reptes comuns.

En el moment d'incertesa i de realitat canviant que es viu actualment, es veu amb preocupació la forta afectació del canvi climàtic a la vinya i el descens del consum de vi, en especial la disminució de la demanda de vins negres.

Tot i que el nostre clima mediterrani sec i d'escasses precipitacions juga a favor, resten alguns fronts oberts que fan necessària la cerca de solucions a curt i llarg termini. Determinats anys de temporals en primavera, amb precipitacions continuades i una elevada humitat en l'atmosfera, posen en risc la sanitat i la producció de raïm.

El motiu i l'objectiu d'aquesta iniciativa és fer públic un seguit de propostes de la ICEA per al futur del sector, que puguin ser útils als agents que el conformen i també a l'Administració. Aquest document és un primer pas per anar ordenant i clarificant idees d'acord amb el que es va apuntar en el seminari abans esmentat i dels treballs previs realitzats per la Secció de Viticultura i Enologia de la ICEA.

ELS PRINCIPALS REPTES

Són diversos els reptes als quals s'enfronta aquest sector vitivinícola, que avui ja ens estan afectant, però que tot apunta que s'agreuaran.

Disminució i canvis en el consum de vi.

El **consum** mundial de vi ha disminuït un 2,6 % en 2023, si es compara amb el 2022, any en què es registren els valors més baixos des de l'any 1996.

Zones de forta tradició vitivinícola com França i Itàlia han patit una forta disminució en el consum de vi negre, que s'ha vist en part compensada per altres països anglosaxons. Tanmateix, a escala mundial, del 48 % de consum, de principis del segle XXI, es passa, en l'actualitat, a un 43 %. El repunt en l'augment dels vins blancs es deu a l'increment

dels escumosos. La mitjana en producció mundial total de blancs de 46 %, a principis de segle, ateny avui dia el 49 %. Cada vegada resulta mes difícil aconseguir l'entrada de nous consumidors per la gran concurrència en els mercats internacionals.

La mitjana de la **producció** mundial de vi dels darrers anys se situa al voltant de 260 milions de hl, en canvi l'any 2023 va disminuir fins als 240 milions de hl. Segons l'evolució del mercat, una producció més baixa podria pal·liar en part el descens del consum de vi. Els problemes de salut que comporta el consum d'alcohol són avui una constant en els mitjans de comunicació i, no es parla dels beneficis que un dia es van atribuir a un consum moderat de vi. A més, cal afegir les traves legals associades al consum per motius de seguretat en la conducció. Amb tot, cal esmentar que Catalunya produeix un percentatge important de vins blancs, sobretot escumosos, la qual cosa pot representar una situació avantatjosa en el mercat global. El fet que Catalunya sigui una potència turística de primer ordre permet aspirar a un augment de la demanda de vins catalans, per la gran diversitat de productes que pot oferir des de les diferents zones vitivinícoles.

Marges de rendibilitat reduïts

El model de producció majoritari a Catalunya ha estat l'elaboració d'un gran volum de producte amb un marge reduït, que permetia vendre en el mercat mundial. En els darrers anys, s'ha produït una gran concurrència en el mercat global, tant en vins escumosos com en vins tranquils, a la qual s'ha reaccionat amb uns preus baixos, que han anat restringint els marges de rendibilitat. Emperò, els vins de qualitat i més identificats amb el territori són els que estan evitant aquesta caiguda de rendibilitat.

La caiguda dels marges de rendibilitat no afecta per igual les diferents baules de la cadena, i és el preu del raïm que s'ha ressentit molt, especialment donada la concentració de la demanda a mans de grans empreses. Cal destacar, així mateix, que les vendes amb marca de distribuïdor gairebé arriben a superar, en el cas del cava, la meitat del total de vendes. La DO Cava suposa aproximadament el 70 % del total del vins produïts a Catalunya.

Canvis en el clima

La vinya és un dels cultius mediterranis més amenaçats pel canvi climàtic. Els períodes d'extrema sequera i les elevades temperatures, així com els episodis meteorològics extrems (pedregades, gelades tardanes, torrencialitat pluviomètrica...), posen en perill no només la collita, sinó també la supervivència dels propis ceps. La sostenibilitat productiva i econòmica estan en joc. L'augment de les temperatures i la variabilitat dels elements climàtics al llarg del cicle anual està perjudicant el creixement del cep i la maduració del raïm i, en conseqüència, comporten variacions en la composició i qualitat del vi final.

Manca de relleu generacional

La conjuntura que travessa el sector, amb una forta disminució de la producció a causa de les condicions ambientals i el baix preu al qual es paga el raïm, no aporta cap al·licient al jovent per a continuar el negoci familiar, especialment en les petites i mitjanes

empreses. El fet de trobar mà d'obra especialitzada i l'encariment, en cas de contractar-la, suposen una dificultat afegida per a aconseguir la rendibilitat econòmica a la vinya. També l'excés de burocràcia constitueix un problema per a l'exercici de l'activitat. La viticultura és la base del sector i sense fórmules que assegurin la continuïtat de l'activitat, la superfície pot disminuir considerablement. Cada dia se sumen més empreses vitícoles familiars que, en lloc de vendre el raïm, aposten per elaborar els seus propis vins, amb la qual cosa s'aconsegueix un valor afegit i, per tant, una millora en la sostenibilitat econòmica de l'empresa. En considerar els cellers elaboradors d'empreses de mitjana grandària, s'observa més relleu generacional. Els joves participen en els diversos processos en camp i celler; en la producció del raïm, l'elaboració dels vins i en la seva comercialització.

PROPOSTES I RECOMANACIONS

Considerant els reptes esmentats, serà necessari fer tot un seguit d'estratègies per a adaptar-se al futur, per a aconseguir fer més resiliència el sector vitivinícola i assegurar el millor futur possible.

Identitat

Creiem que és molt important mantenir i reforçar la identitat, la tradició i el caràcter dels nostres vins, allò que els diferencia dels d'altres llocs de l'Estat i del món per a competir amb èxit en els mercats. Si tal com apunten les dades, el consum general es redueix, hi haurà excedents de vi arreu i el consum tendirà a la demanda de vins de qualitat i característics del territori. En aquesta tasca, les dotze denominacions d'origen (DO) existents a Catalunya i que vehiculen el 90 % del raïm han d'actualitzar-se amb agilitat per a donar resposta a les variacions que es donen a la vinya sota la influència del clima —doncs comporten canvis en la composició del raïm i del vi— i a més, a les noves tendències i gran diversitat de gustos dels consumidors. Canvis que exigiran un protagonisme capdavanter de les DO i que suposarà principalment la incorporació de noves varietats, la diversificació de tractaments a la vinya amb cura del medi ambient i l'elaboració de nous productes.

En la mar Mediterrània, amb temperatures elevades, fenòmens meteorològics puntuals extrems, escassetat de pluges i la irregularitat anual del règim pluviomètric, no és sostenible plantejar ni produir grans rendiments a la vinya amb varietats foranes que necessiten força aigua per al seu desenvolupament, varietats importades que no estan adaptades a les nostres condicions edafoclimàtiques i que tampoc aconsegueixen expressar el potencial enològic que els és característic. El que s'haurà de refermar en el futur en la mar Mediterrània és la utilització de varietats autòctones adaptades a les noves condicions climàtiques i varietats de nova creació resistents a la sequera i a les malalties fúngiques.

Varietats autòctones

En la reafirmació d'una identitat dels vins, la selecció de varietats és l'element clau. Les varietats autòctones i tradicionals representen un factor d'identitat i, per tant, és fonamental la seva implantació per a la viticultura de futur, igualment, a les exigències

d'un sector de consumidors que cerquen vins més amables. A més, caldria seguir recuperant varietats ancestrals que, si antuvi foren rebutjades per diverses raons (poc grau, altes acideses, produccions elevades, .etc.), puguin avui dia ser més sostenibles en camps i en cellers i introduir-se favorablement en el mercat global amb el valor d'identitat pròpia i diferencial front les varietats internacionals. Les varietats ancestrals són una font de variabilitat genètica interessant i un potencial per a nous vins. Caldrà estudiar la seva viabilitat en les noves condicions climàtiques.

Viticultura de secà i reg de suport

Apostar per vins de qualitat és assegurar el manteniment de les superfícies vitivinícoles de secà, per raons diferents a les pròpiament de la producció de vi. Les vinyes són un element fonamental del paisatge, i contribueixen a un mosaic que és font de biodiversitat i element de control dels focs. A més, són part de la història i de la cultura, i constitueixen un element patrimonial fonamental i d'atractiu turístic. Per aquesta raó, s'haurien d'implementar accions que facilitin el manteniment d'aquestes superfícies, més enllà de la rendibilitat econòmica de la producció de raïm, ja sigui amb ajuts directes, com amb projectes de valorització per a la diferenciació del producte.

Amb les sequeres cada vegada més intenses i les temperatures en augment, caldria estendre el reg de suport a tantes zones com sigui necessari i possible, amb diferents fonts d'aigua a l'abast, fins i tot utilitzant aigua regenerada, transvasaments o procedent de dessaladores. Aquest reg de suport mínim requereix un control de les aportacions d'aigua i de la fertilització. Ha de donar resposta a situacions meteorològiques extremes per tal de mantenir la viabilitat de la vinya, la qualitat del producte i evitar l'amenaça de mort dels ceps, però no com a mecanisme d'incrementar la producció. No hem de perdre de vista l'objectiu de qualitat dels nostres vins que ve donada per la viticultura de sempre, la de secà. Si el reg augmenta la producció de manera apreciable, disminueix la concentració de compostos del raïm i en pot resultar perjudicada la qualitat i tipicitat dels vins. Assenyalar, que en les zones de secà, la vinya és el conreu més viable, que genera més valor afegit i que no té fàcils alternatives de substitució. Per tant, és important defensar la permanència de la vinya en aquests indrets.

Bosc i biodiversitat

Les superfícies de vinya constitueixen un mosaic en zones amb boscos que, a més d'afavorir la biodiversitat vegetal i animal, són una eina molt important per a evitar l'extensió d'incendis. Mantenir una hectària de vinya requereix entre 600 i 1 000 m³ d'aigua per reg, apagar una hectària de bosc en requereix 9 000 m³. Un bosc de pins/brolles guarda cinc vegades més carboni que una vinya, però el foc el pot alliberar en minuts, mentre que la vinya el manté molts anys, introduint-lo a la fi en el sòl. Caldria afavorir les vinyes properes a les zones boscoses i, a la vegada, fomentar una bona gestió forestal i de la fauna, especialment en els boscos limítrofs a les vinyes.

Fauna

És necessari repensar la naturalització del paisatge, per així poder controlar la fauna salvatge (senglars, cabirols, conills, ocells, etc.), ja que cada vegada prolifera més i

provoca moltes pèrdues de collita, articular mesures que redueixin les poblacions d'aquestes espècies que afecten greument les vinyes i la resta de conreus del país, i a la vegada, proporcionar ajuts als viticultors en la instal·lació de tanques i barreres per evitar l'entrada dels animals.

Producció ecològica

Tot i que el 51 % de les vinyes catalans ja estan en producció ecològica, caldria continuar avançant en aquest sentit, com a mecanisme de diferenciació dels vins catalans i de contribució a la millora de la sostenibilitat, la biodiversitat i la salut de les persones. Actualment, s'evidencia una preocupació per l'estat degradat i d'empobriment del sòl, fet que ha despertat interès en aplicar altres sistemes de cultiu com la regenerativa i biodinàmica. Un dels seus principals objectius s'enfoca en millorar l'estructura i fertilitat dels sòls incrementant-ne la biodiversitat.

El clima mediterrani del nostre territori, sec i d'escasses precipitacions, fa més fàcil la conversió de les vinyes en ecològiques. A més, les noves normatives, a escala europea, van cap a aquesta línia, tot i que aquestes s'hauran d'adaptar a la realitat mediterrània.

Economia

Caldria orientar els nostres vins cap a un producte d'alt valor i no de baix cost (*low cost*) o un producte indiferenciat (*commodity*), ja que tenen marges de rendibilitat baixos i decreixents donada la competència creixent en aquests mercats. També aconseguir que tots els agents de la cadena assoleixin un valor afegit adequat per a assegurar la viabilitat i el futur de la producció de vi. Especialment per la supervivència del sector primari, els pagesos han de rebre una remuneració justa en els preus del raïm, sigui el destí d'aquesta producció el vi o el cava.

De manera complementària a la línia principal de la tipologia dels vins en els quals s'ha de basar la nostra vitivinicultura, seria bo desenvolupar nous productes i estils de vi per a atendre la demanda de certs sectors dels consumidors, com ara vins sense o baix contingut d'alcohol, vins refrescants, per a combinacions, nous envasos (individuals, llaunes, ...).

S'ha d'aconseguir més amb menys. Per això, és important posicionar millor els vins catalans en el mercat. El sector de grans volums genera poca rendibilitat, en canvi, el petit i mitjà empresari potencia la identitat i la qualitat dels seus vins aconseguint així ser més competitiu. La tasca de promoció és fonamental i els recursos disponibles a la PAC no s'estan utilitzant suficientment i en benefici de les empreses productores de vins de qualitat i de major valor afegit. És necessari reforçar molt la promoció dels nostres vins, tant per part de l'Administració com per les denominacions d'origen.

Cooperatives

Les cooperatives han fet uns grans esforços per a reestructurar-se i modernitzar-se, mitjançant fusions i creació de cooperatives de segon grau. També han aconseguit

milliores molt importants en termes de qualitat i comercialització. En el cas del cava, les cooperatives són un baula molt important, han d'anar substituint la venda de vi base cava i continuar avançant en l'embotellat, amb uns preus més elevats dels seus productes i aconseguir millors liquidacions per als seus associats.

Escumosos

Tenint en compte que dues terceres parts de la nostra viticultura es destina a la producció d'escumosos, principalment de cava, cal treballar fermament en la millora del valor final del producte, potenciant la identificació amb el territori, amb raïm de procedència catalana i apostant per la qualitat del producte. Dins d'aquest subsector hi ha avui una gran confusió del consumidor per manca de clarificació de les marques, denominacions, territoris, nivells de qualitat, sistemes d'elaboració, varietats, etc.

Caldria més unitat en el sector, avui dispers en diverses denominacions i marques de garantia, que permeti una identificació, promoció i comunicació forta com a territori, patrimoni, cultura, gastronomia, en definitiva, per donar una clara imatge de país. A més a més, la promoció s'ha de fer de manera diferenciada i posant èmfasi en els vins més singulars i no en els escumosos de gran volum i de preus més assequibles per una part dels consumidors.

Enoturisme

En poc més d'una dècada s'ha avançat molt, però encara té molt potencial i nous camins per desenvolupar. L'enturisme és un complement econòmic important, però també és una manera molt eficaç d'estendre la cultura del vi i del paisatge. És una gran opció, que caldria acompanyar, ordenar i clarificar cara al consumidor tant turista com el públic local. És una activitat que permet apropar el consumidor al sector. Caldria treure molt més partit de la potència de la capital del país per projectar l'enturisme a tot el territori, mitjançant una casa del vi català a Barcelona, en col·laboració amb el VINSEUM (Museu de les Cultures del Vi de Catalunya) i altres agents gestors de turisme.

Organització

El sector vitivinícola català està molt organitzat i compte amb moltes associacions (sindicats agraris, patronals, cooperatives, denominacions d'origen...), però no està prou vertebrat per poder fer front als reptes esmentats i plantejar accions conjuntes. Caldria anar més junts i treballar amb estreta col·laboració amb l'administració.

Recerca i innovació

El coneixement científic i tècnic és clau per a desenvolupar accions per aconseguir la resiliència, anticipar-se i acompanyar des del coneixement i el sentit comú vers l'evolució, essent un procés intens que cal plantejar i dur a terme des d'ara, fins a mig i llarg termini.

Les línies de recerca cal relacionar-les amb les demandes del sector, ponderades pel coneixement de base. Així les associacions i les empreses han d'assenyalar les línies que consideren prioritàries.

Entre d'altres, són prioritàries la recerca de varietats amb més possibilitats d'adaptació a les noves condicions climàtiques —varietats resistents a la sequera i a les malalties fúngiques—, recerca en portaempelts més resistents a la sequera, recerca en edafologia i pràctiques culturals vitícoles (manteniment dels sòls amb diversos enherbaments i restes vegetals), utilització de la vitivinicultura de precisió i la IA per a monitoritzar la vinya en relació a l'aigua i fertilització.

Cal fer-ho des de la recerca més bàsica (Institució CERCA i universitats) fins a la innovació (centres tecnològics, instituts específics), junt amb una formació potent i pràctica per tots els actors. Catalunya disposa d'un teixit d'escoles, centres tecnològics i de recerca, universitats, Agrupacions de Defensa Vegetal (ADV) que acompanyen el sector en la innovació. Cara al futur, tot aquest entramat s'haurà d'orientar cap a un model vitivinícola resiliència, i actuar d'una manera coordinada, amb un contacte estret i amb la col·laboració de les empreses del sector.

Amb aquesta aproximació, la Secció de Vitivinicultura de l'ICEA pretén mostrar que el sector vitivinícola català està afectat per molts reptes de diferents tipus i intensitats, també, que es tenen més que suficients coneixements i estructures per fer-hi front i construir un sector resiliència en el futur, això sí, cal fer-ho d'una manera conjunta i a la vegada específica per a cada tipus d'empresa i tipologia de producte, vi i cava.

Barcelona, octubre de 2024